

Pavel Neústupný

Cesta, která vedla do Terezína

Přednáška v Terezíně 27.6.2009 v rámci setkání „Zbořit hradby mlčení“

Konference v Évianu

Po převzetí moci nacionálními socialisty v Německu v roce 1933 našli mnozí Židé útočiště nebo politický azyl v druhých zemích (V Československu známé osobnosti jako např. Heinrich a Thomas Mann).

Situace se pro ca 500.000 Židů v Německu stále více zhoršovala, zvláště 1935 skrze Norimberské rasové zákony. Britové vyhlásili v listopadu 1937 přísná omezení pro imigraci do Palestiny, v březnu 1938 bylo Rakousko připojeno k Německé říši, v dubnu 1938 byli všichni Židé v Německu donuceni udat svůj majetek. Proudů židovských uprchlíků narůstaly zvláště v roce 1938.

Prezident Spojených států amerických Franklin D. Roosevelt převzal iniciativu a navrhl uspořádání konference, která se původně měla konat v Ženevě, sídle Společnosti národů. Konala se pak od 6. do 15. července 1938 na francouzské straně Ženevského jezera v Évian-les-Bains. Cílem bylo řešení problému Židů, kteří utíkali z Německa a Rakouska, a vysondování ochoty zemí uprchlíky přijímat.

Své zástupce do Évianu vyslalo 32 zemí. Ochota přijímat uprchlíky byla u většiny zemí velmi omezená. Chtěly povolit jenom jejich tranzit. Bylo také argumentováno tím, že by další přesídlování jenom napomáhalo antisemitismu. Většina zástupců prohlásila, že jejich země není přistěhovaleckou zemí. Spojené státy se držely své kvóty 28.000 přistěhovalců ročně. S částečně pochybnými motivy bylo předneseno několik sotva praktikovatelných plánů k usazení Židů např. v Birobidschanu, Angole, Madagaskaru a v Dominikánské republice.

Výsledkem konference byla morální katastrofa. Noviny „Völkischer Beobachter“ se zemím vysmívaly s komentářem: „Německo nabízí zemím své Židy, ale nikdo je nechce.“ Golda Meirová, která u toho byla, napsala později o konferenci: „Sedět tam v tom krásném sále, naslouchat, jak zástupci 32 států jeden po druhém vstávali a prohlašovali, jak by hrozně rádi přijali větší množství uprchlíků a jak je jim hrozně líto, že to bohužel nemohou udělat, bylo otřesnou zkušeností. (...) Měla jsem chuť vstát a na všechny rvát: Nevíte, že tato zatracená „čísla“ jsou lidské bytosti, lidé, kteří musí zbytek svých životů strávit v koncentračních táborech nebo na útěku kolem celé zeměkoule jako malomocní, když je nepřijmete?“

Historici posuzují otázku viny národů protikladně. Ralph Weingarten tvrdí, že „se všechny národy světa plně spoluprovinily na konečném řešení a jeho míře.“ Jiní tomu odporují tím, že tato téze interpretuje dějiny od konce, viníky a mimostojící klade na stejný stupeň a koneckonců nacionálněsocialistickou zodpovědnost relativizuje. (1)

21.dubna 2009 se v Évianu konalo křesťanské pamětní shromáždění se zástupci z mnoha zemí, jeden den poté, kdy iránský prezident Ahmadinežád mluvil v Ženevě na UNO-konferenci proti rasismu a označil Izrael jako rasistický stát. Finský účastník Hannu Takkula tam řekl: „Přestože se Finsko konference nezúčastnilo, přijala finská vláda ten samý negativní postoj jako konference. Když chtělo 17. srpna 1938 z lodě vystoupit 53 židovských uprchlíků, nebylo jim to prostě dovoleno, přestože byly všechny papíry v pořádku. Na lodi byla také mladá matka, která právě porodila, ale loď byla poslána nazpět do Hamburku a cestující dopraveni do koncentračního tábora. Jejich cesta končila v rukou nacistů.“ Hannu Takkula prosil jako zvolený zástupce z Finska ve jménu své země o odpuštění. (2)

Československo a židovští uprchlíci

V roce 2008 vyšla v Praze kniha „Nejisté útočiště“ od Kateřiny Čapkové a Michala Frankla (3). Autoři se v ní zabývají Československem a uprchlíky před nacismem 1933-1938 a na podkladě důkladného studia pramenů docházejí k překvapivým poznatkům o meziválečném Československu. I Češi měli podíl na tom, že se uprchlíci v roce 1938 ocitli v pasti. České klišé, že jsme byli především obětmi, je neudržitelné.

Citujme příhodu o nočním vlaku z Vídně (kniha (3) str. 287, zde ve zkrácené verzi Michala Frankla (4)):

V noci z 11. na 12. března 1938 přijel do Břeclavi přeplněný rychlík z Vídně s neobvyklými pasažéry. Během dne začalo německé vojsko obsazovat rakouské území a mnoho lidí, kterým bezprostředně hrozilo zatčení, ve zmatku hledalo poslední možnosti úniku. Jeden z uprchlíků, novinář Richard A. Bermann, později zaznamenal, co zažili: ulehčení, když byl vlak nakonec z Rakouska vpuštěn přes československou hranici. A šok z toho, že byli ze svobodného Československa všichni obratem vráceni do rukou nacistů. Některým se později podařilo uprchnout jinou cestou, jiní však zahynuli v koncentračních táborech. Podobně se vedlo i tisícům ostatních uprchlíků, kteří na jaře a v létě 1938 z Rakouska přicházeli na československou hranici.

Další příhoda (4):

Asi 60 židovských obyvatel rakouského Burgenlandu, sousedícím s Maďarskem, bylo v polovině dubna 1938 v noci vyhnáno rakouskou SA z jejich domovů a převezeno na člunech na slovenskou stranu. Následující den byli posláni čs. úřady nazpět. Rakouská SA se pokusila je vyhnat tentokrát do Maďarska – zase bezvýsledně. Nakonec museli žít v bažinaté zemi nikoho u břehu Dunaje, část jich byla uvězněna a nucena k otrockým pracím. Protože je žádný z okolních států nechtěl přijmout, ubytovala je bratislavská židovská obec v „mezinárodních vodách“ na vlečné lodi zakotvené u břehu Dunaje. Po čtyřech měsících se židovským organizacím podařilo zajistit jejich emigraci do Palestiny a do USA.

Uzavření československých hranic v březnu 1938 je téměř neznámou kapitolou československých dějin. Tisíce uprchlíků, většinou se jednalo o Židy, českoslovenští pohraničníci chytli na hranicích a okamžitě poslali nazpět. Rakouští nacisté je hromadně zatýkali a znovu násilím vyháněli. Instrukce k uzavření hranic přišly z ministerstva vnitra a jejich hlavním cílem bylo zabránit příchodu rakouských Židů. Vídeňský zastupitelský úřad hlásil do Prahy (3, str. 290): „Židé přicházejí na vyslanectví se žádostí, aby jim dovolen byl vstup do Československé republiky, což arciť je důrazně odmítáno.“

Rozhodnutí uzavřít hranici po připojení Rakouska k Německu bylo výsledkem delšího vývoje. Po roce 1933 braly čs. úřady pronásledování Židů jako dostatečný důvod pro poskytnutí dočasného útočiště. Zásadně ale odmítaly povolovat pobyt polským nebo jiným „východním“ Židům vyháněným z Německa, vůči nimž byly u nás předsudky.

Po vyhlášení Norimberských rasových zákonů v r. 1935 se úředníci začali obávat příchodu desetitisíců uprchlíků z Německa. Paradoxně začaly čs. úřady považovat Židy ne za uprchlíky, nýbrž za nevídané a škodlivé „hospodářské emigranty“, kteří svou hospodářskou činností „nemorálně působí na čs. státní občany“, nesnaží si osvojit státní jazyk a posílají děti do německojazyčných škol. To jsou antisemitské stereotypy pražské policie při popisu židovských uprchlíků. Podobně jako další evropské státy zavádí Československo v r. 1938 dvojí standard pro židovské a nežidovské uprchlíky.

V r. 1937 se pokusilo ministerstvo vnitra soustředit uprchlíky z Německa v jakési rezervaci na Českomoravské vrchovině (3, str. 254). Důvodem byla snaha předejít konfliktu s Německem, omezit politickou činnost uprchlíků a donutit je k rychlému odchodu. Plán se v původní formě nezdařil a úřady začaly plánovat soustředění uprchlíků do internačních táborů. To je konec exilu v Československu, např. vedení něm. exilové sociální demokracie odchází do Paříže.

Po mnichovské dohodě přicházejí do vnitrozemí uprchlíci ze Sudet, Češi, němečtí demokraté a Židé. Mnozí Židé z pohraničí ale nedostávají povolení k pobytu a jsou vraceni. Zvláště otřesný je osud těch židovských uprchlíků, kteří byli československými úřady vyzváni, aby se „během 24 hodin navrátili do své německé 'vlasti'. Dopadení uprchlíci byli násilně dopraveni zpátky do pohraničí. Němci ze své strany hnali houfy židovských obyvatel z obsazeného území do 'země nikoho', do úzkého pásma mezi německým a československým územím. Tam tito nešťastníci po týdny bloudili bez přístřeší a stravy po polích, mezi nimi starci, těhotné ženy a děti, dokud se jim nepodařilo proniknout alespoň na přechodnou dobu do Československa." (5)

Druhá republika byla koncipována jako národní stát bez etnických menšin, a to se týkalo stále víc i českých Židů ve vnitrozemí. Židé, pokud mohou, utíkají z druhé republiky, což souvisí se silícím českým nacionalismem, antisemitskými útoky a ovšem i s ohrožením ze strany nacistického Německa.

Po okupaci v r. 1939 a vzniku Protektorátu jsou zprvu Židé nacisty vyháněni, ale není kam jít. Žádná země není ochotna je přijmout. O éviánské konferenci jsme již mluvili. Potom se již odcházet nesmí. Čeká na ně terezínské ghetto, koncentrační tábory a smrt.

(Mimochodem: Československo do Évianu přizváno nebylo. Podle autorů knihy (3), str. 298, zřejmě proto, že bylo v té době vnímáno již spíše jako země, z níž uprchlíci odcházejí, než jako útočiště pro pronásledované.)

Německá verze této přednášky „Der Weg, der nach Theresienstadt führte“: www.go-east-mission.de, viz [zde](#).

Literatura:

- (1) Zpracováno podle německé Wikipedie, heslo „Konferenz von Évian“. Tam je také udána literatura k citátům.
- (2) „Christen in Evian: Erinnerung an die Konferenz von 1938“ (Křesťané v Evianu: Vzpomínka na konferenci v r. 1938), redakční zpráva v periodiku „Israel Heute“ (Izrael dnes) č. 52, červen-červenec 2009, www.israelaktuell.de
- (3) Kateřina Čapková, Michal Frankl: Nejisté útočiště. Československo a uprchlíci před nacismem 1933-1938. Paseka, Praha-Litomyšl, 2008. 524 stran. ISBN 978-80-7185-840-9
- (4) Michal Frankl: Poslední vlaky ke svobodě, www.respekt.cz, přetištěno též na www.cs-magazin.com v dubnu 2009 ([viz zde](#)).
- (5) Citováno podle článku Ralfa Gebela „Odvracená strana jásotu: pronásledování a teror“ ve sborníku německých odborných studií „Sudetští Němci proti Hitlerovi“, ed. Stanislav Kokoška a Thomas Oellermann, vydaného Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR v Praze 2008, ISBN 978-80-7285-101-0. Citát a pramen jsou na str. 83.